

**ÎNTRU COMUNITĂȚILE DE LECTURĂ ȘI MEMORIE DIN
PERIOADA INTERBELICĂ ȘI CEA POSTBELICĂ. O PRIVIRE
ASUPRA BIO-BIBLIOGRAFIEI PASTORULUI LUTERAN
ALFRED CSALLNER***

Marian Zăloagă*

DOI:10.62838/amsh-2024-0023

Abstract

**Between Interwar and Postwar Reading and Memory
Communities. A Look at the Bio-Bibliography of the Lutheran Pastor
Alfred Csallner**

The present paper investigates the reception of the activity and the works of Adolf Csallner (1895-1992). He was one of the most exponential figures of the eugenic movement which gained audience in the interwar period among the Transylvanian Saxons and stimulated the self-Nazification of Lutheran pastors of various ranks. Csallner started as a man of the church and from that position tilted to more radical völkisch ideas, finally, becoming fascinated by the national - socialist racial ideas and choosing to infuse his works with such ideological idiosyncrasies. In the present paper, I recognize four communities of reading, each having their advocates and an anticipated readership. Hence, the authors of different printings sought to guide and influence its anticipated public to a specific understanding of the career of this Transylvanian Saxon clergyman. First and foremost, I am pursuing the feedback received from the side of the (pan-)/German and Transylvanian Saxon readership from the interwar period who read Csallner's texts at first hand and could be animated by the same essentialist ideas. Secondly, I distinguish between a community of reading which was expected to positively respond to the efforts of rehabilitating Csallner's work in order to defend an entire nazified generation. In relation to this, I reflect on how a diasporic Saxon readership was invited to recuperate Csallner as a martyred man of the church, always in the service of his ethnic group with all the argumentative means available. A third community of reading is constituted by the readers who may have considered Csallner's career and works, by circumstantial bibliographical referencing, hence, portraying him as a eugenicist among others, a veritable exponent for the phenomenon of right-wing radicalization experienced by the ethnic minorities' elites from the post-imperial states. Finally, I identify a fourth community of reading which has been guided to regard Csallner as a racial driven clerical fascist. In short, this paper aims to demonstrate how the profile of an author entangled with the collective identity projects of an ethnic group during interwar and, especially, in post-war eras.

* Scientific Researcher, Ph.D., "Gheorghe Șincai" Institute of Socio-Human Research of the Romanian Academy, marian.zaloaga@academia-cj.ro; zaloagam@yahoo.com

Keywords: *communities of reading; Transylvanian Saxons; clergy; eugenics; Landsmannschaften; deprovincializing historical writing.*

Cercetări recente au arătat că examinarea modurilor de lectură este profund legată de studierea dinamicii existente între actori ce și-au asumat rolul de producător de cunoaștere și diverse colectivități. Analize în această cheie par apte să demonstreze existența unor interdependențe, mai mult sau mai puțin strânse ori deslușit exprimate, dintre relațiile sociale ale unui autor și practicile instituționale¹. Dincolo de valențele educative, personale sau comunitare intrinseci perpetuării comunităților de lectură și a practicilor dezvoltate de acestea, trebuie subliniat că promovarea și/sau modul de consum al anumitor materiale, destinate tiparului și implicit lecturii, reflectă și ideologiile care au marcat/animat, în anumite perioade de timp, acele grupuri². Cercetarea acestora poate ilustra existența unor conflicte culturale sau politice interne sau externe³, care prin medierea textuală, prin recuperarea și reluarea tematică pot marca, pe termen relativ lung, memoria culturală colectivă a unor colectivități. Benedict Anderson, și pe urmele sale atâția alții, au demonstrat convingător că națiunile moderne pot să fie privite ca niște veritabile comunități imaginate care au fost, din etapa emergentă, intrinsec legate și dependente de dezvoltarea pe verticală și orizontală a comunităților de lectură⁴. Prin intermediul acestor canale, antreprenorii etno-culturali, curând cuprinși ei înșiși în galerii de fondatorii ai națiunilor⁵, au creat și consacrat eroi, martiri și au reiterat date despre trecut care, atent triate, trebuiau să servească unor proiecte identitare colective din prezent și viitor.

* Lucrare de plan în cadrul proiectului *Elita clericală între tradiție și modernitate. Biografii reprezentative* desfășurat în cadrul Institutului de cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” din Târgu Mureș.

¹ DeNel Rehberg Sedo, “An Introduction to Reading Communities: Processes and Formations”, în *Reading Communities from Salons to Cyberspace* (ed.) DeNel Rehberg Sedo, London, Palgrave Macmillan, 2011, p. 2.

² *Ibidem*, p. 4.

³ *Ibidem*, p. 11.

⁴ Cf. Benedict Anderson, *Imagined. Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Revised Edition, London & New York, Verso, 2006; Angharad Closs Stephens, *The Persistence of Nationalism from Imagined Communities to Urban Encounters*, London & New York, Routledge, 2013, pp. 15-31, 73-88, 111-122; Jason Xidias, *An Analysis of Benedict Anderson’s Imagined Communities*, London & New York, Routledge, 2017.

⁵ Detalii despre felul în care acest curent a pătruns și s-a manifestat în spațiul transilvănean se găsesc în studiile comparative ale autoarelor: Borbála Zsuzsanna Török, *Exploring Transylvania. Geographies of Knowledge and Entangled Histories in a Multiethnic Province, 1790–1918*, Leiden & Boston, Brill, 2016, passim; Catherine Horel, *Multicultural Cities of the Habsburg Empire 1880 – 1914. Imagined Communities and Conflictual Encounters*, Budapest, Vienna, New York, Central European University Press, 2023, pp. 161-321.

Cazul etnicilor germani cu rădăcini în zone ce aparțin, de mai bine de un secol statului român - fie că ne referim la cei care au rămas pentru mai multe decenii din secolul XX pe teritoriul dintre aceste granițe sau, dimpotrivă, au emigrat, - este ilustrativ pentru rolul comunităților de lectură în a perpetua o identitate de grup, ca răspuns la dispersarea crescută a acestuia înregistrată pe parcursul secolului XX. Fie că vorbim de lectura presei, a manualelor, a volumelor de autor sau a celor de studii, a corespondenței, a periodicelor academice sau a celor cu caracter de mase, fiecare dintre aceste materiale scrise, în care s-au implicat indivizi sau asociații, pot demonstra că membrii acestui grup etnic, cu un nivel mereu crescut de alfabetizare⁶, realizau că supraviețuirea identității etno-culturale era condiționată de perpetuarea unor comunități de lectură de factură elitară și/sau populară⁷.

Publicații recente ca acelea semnate de cercetători sași și de alte etnii au acoperit o varietate de subiecte plecând de la analiza bogatei publicistici a germanilor de pe teritoriul statului român din secolul XX. Multe dintre ele pot fi privite ca teme nice demonstrații care, prin diversele abordări și prin varietatea de materiale explorate, pot pune în lumină canalele disponibile sașilor din Ardeal în a-și menține vie identitatea colectivă și de a o acorda/ajusta la diverse circumstanțe geo-politice în care comunitatea s-a aflat pe parcursul acestui secol tumultos⁸. În scopul de a reliefa modul în

⁶ Cf. Joachim von Puttkamer, *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn: Slowaken, Rumänen und Siebenbürger Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867–1914*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2003, pp. 149, 169; Walter König, *Schola seminarium rei publicae. Aufsätze zu Geschichte und Gegenwart des Schulwesens in Siebenbürgen und Rumänien*, Köln, Böhlau Verlag, 2005, pp. 9, 51, 80; Victor Karady, „Denominational Inequalities of Elite Training in Transylvania during the Dual Monarchy“, în *Cultural Dimensions of Elite Formation in Transylvania (1770–1950)*, (ed.) Victor Karady & Borbála Zsuzsanna Török, Cluj-Napoca, EDRC, 2008, pp. 65-94; Rudolf Poledna, „Schimbări socioeconomice la germanii din România în timpul comunismului“, în *Un veac frământat: germanii din România după 1918*, (coord.) Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel. Ediția a II-a., Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, 2019, pp. 263-265.

⁷ DeNel Rehberg Sedo, „An Introduction to Reading Communities...“, p. 19.

⁸ Schuller Anger, *Kontakt und Wirkung. Literarische Tendenzen in den siebenbürgischen Kulturzeitschrift „Klingsor“*, Bukarest, Kriterion Verlag, 1994; Annemarie Weber, *Rumäniendeutsche? Diskurse zur Gruppen-identität einer Minderheit (1944-1971)*, Köln, Böhlau Verlag 2010; Bianca Bican, *Deutschsprachige kulturelle Presse Transsilvaniens. Einblicke in die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts und in die Zwischenkriegszeit*, Münster, Wien, LIT Verlag, 2013; Sacha E. Davis, *Constructing the Volksgemeinschaft: Saxon Particularism and the Myth of the German East, 1919–1933*, în „German Studies Review“, Vol. 39, No. 1, 2016, pp. 41-64; Cristian Cercel, *Romania and the Quest for European Identity Philo-Germanism Without Germans*, London & New York, Routledge, 2019; James Koranyi, *Migrating Memories: Romanian Germans in Modern Europe*, Cambridge, Cambridge University

care elitele ecleziastice și cele seculare au jonglat cu „trecutul utilizabil”, autori contemporani au realizat meticuloase studii, zăbovind, în mod special, asupra materialelor cu caracter tipărit, de uz intern sau chiar materiale de export, care au fost distribuite pe filiere mai mult sau mai puțin oficiale. Examinând presa, lucrările periodicele cu caracter cultural, științific și ecleziastic, chiar pe cele cu caracter de popularizare precum și pe cele cu vândite scopuri propagandistice, cercetătorii istoriei culturale a sașilor au evidențiat modurile în care, pe parcursul secolului XX, elaborarea unor narațiuni dedicate trecutului, mai mult sau mai puțin îndepărtat, a avut ca mize reiterarea, ranforsarea sau regândirea identității colective.

Dat fiind faptul că, din ce în ce mai frecvent, pe parcursul secolului XX opțiunile argumentative și/sau politice ale liderilor grupului au avut ca referință simbolică, dar și concretă, statul și modelul german⁹, putem afirma că elaborarea, respectiv, organizarea unei serii de evenimente editoriale și / sau comemorative cu conotații identitare, a dobândit un caracter transnațional¹⁰. Peregrinația academică și, ulterior, crescândă migrație motivată politic sau economic, au generat o serie de dileme identitare cărora s-a încercat să li se răspundă prin elaborarea unor publicații cu capacitate variabilă de influențare a imaginii de sine a grupului fracturat între aceia care au optat să rămână în România și

Press, 2021; Corneliu Pintilescu, „The Nazification of the Rural Transylvanian Saxon Press: Case Study – “Landwirtschaftliche Blätter” (1935-1941)”, în *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*, (ed.) Sorin Radu & Oliver Jens Schmitt, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholar Publishing, 2017, pp. 483-512; Alois-Richard Kommer, „Publicațiile de presă ale Asociațiilor etnicilor germani emigrați ca mediu de formare a identității acestora”, în *Germanii din România: migrație și patrimoniu cultural după 1945*, (ed.) Mathias Beer, Sorin Radu, Florian Kühner-Wielach, București, Editura Academiei Române, 2019, pp.159-174; Alois - Richard Kommer, „Identitatea sașilor transilvăneni sub presiunea regimului communist în anii 80”, în *Identități Sociale, Culturale, Etnice și Religioase în Comunism*, (ed.) Cosmin Budeancă & Florentin Olteanu, Iași, Editura Polirom, 2015, pp. 284-295; Ioana Florea, *Die deutschsprachige Sportpresse in Siebenbürgen in der Zwischenkriegszeit (1920-1928)*, Cluj-Napoca/ Klausenburg, Klausenburger Universitätsverlag/Presa Universitară Clujeană, 2016.

⁹ Michaela Nowotnick, „Die Karpathen», «Ostland», «Klingsor». *Siebenbürgen und seine Beziehungen zum Literarischen Leben in Deutschland (1907-1939)*, Teza M.A., Humboldt Universität zu Berlin, 2007; Rachel Renz Mattair, *Looking to Themselves: The Tension Between Self-Reliance, Regionalism and Support of Greater Romania within the Saxon Community in Transylvania 1918-1935*, Teza M.A., Central European University, Budapest, 2012; Noémi Hegyi, *Übersetzung und Kulturtransfer in der frühen Zwischenkriegszeit in den Zeitschriften Ostland und Klingsor*, în „Germanistische Beiträge”, 45, (1), 2019, pp. 94-107; Vasile Ciobanu, *Identitatea culturală a germanilor din România în perioada interbelică*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, pp. 133-153.

¹⁰ J. Koranyi, *Migrating Memories ...*, p. 2.

cei care au decis să plece, în diferitele valuri ale îndelungatului fenomen cunoscut drept *Aussiedlung*¹¹. Totuși, în pofida acestui curent emigraționist - căruia i s-a dat tonul în anii '40 prin intermediul relocărilor (*Umsiedlungen*)¹², - care a luat proporții, cu precădere, în timpul conducerii ceaușiste¹³, legătura cu locurile natale nu a fost niciodată întreruptă, deși polii de referință statală și instituțională s-au multiplicat și intersectat. După cum bine a afirmat James Koranyi, narativele cu rol memorizator, perpetuate prin intermediul materialelor destinate lecturii publicate pe parcursul secolului XX, reflectă dilemele unor subgrupuri etnice, precum cel sășesc sau cel șvăbesc, care s-au preocupat de conservarea și perpetuarea unei identități regionale și chiar locale. Chiar și după emigrarea pe teritoriul statului german federal, resimțită ca un autentic exod, scrierile celor care au părăsit locurile natale au continuat să fie marcate de nostalgia unor situri plasate pe teritoriul statului român. Unul dintre motivele principale consta în dificultatea etnicilor germani plecați din România de a se regăsi identitar în contextul întâlnirii cu diverse expresii ale germanității preexistente pe teritoriul statului german federal post-belic¹⁴.

Narațiunile identitare intrinsec legate de perpetuarea memoriei culturale relevă că antreprenorii etno-politici care s-au îndeletnicit cu scrisul de pe poziții laice sau eclesiastice erau angajați într-o dezbatere ce se purta sub impresia angoasei „disoluției săsimii” (*finis Saxoniae*)¹⁵. Această temere nu era deloc de dată recentă, fiind notabilă încă din perioada interbelică. Marele Război și, mai ales, a doua conflagrație mondială, cu derapajele sale pan-germaniste pe tonalități național-socialiste¹⁶, precum și

¹¹ Hans W. Schoenberg, *Germans from the East: A Study of Their Migration, Resettlement and Subsequent Group History Since 1945*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1970, p. 105. Ortfried Kotzian, „Sonderfall Bundesrepublik Deutschland: Deutscher und doch Migrant – Aussiedler zwischen Identitätsfindung und gesellschaftlicher Akzeptanz“, în *Europäisches Journal für Minderheitenfragen*, 3-4, (3), 2010, pp. 212-228; Anton Sterbling, „Die Aussiedlung der Deutschen aus Rumänien in die Bundesrepublik Deutschland und andere Migrationsvorgänge in und aus Südosteuropa“, în *Deutschland - ein Einwanderungsland?: Rückblick, Bilanz und neue Fragen*, (ed.) Edda Currie & Tanja Wunderlich, Stuttgart, Lucius, 2001, pp. 197-222.

¹² Cf. Annemarie Weber, *Die geplante Umsiedlung der Rumäniendeutschen 1944-1946 in unveröffentlichten Archivadokument*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde“, 34, 1, 2011, pp. 55-74.

¹³ Hannelore Baier, *Ceaușescu und die Aussiedlung der Deutschen aus Rumänien*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde“, 35/1, 2012, pp. 27-50.

¹⁴ Korani, *Migrating Memories*..., pp. 9, 19.

¹⁵ *Ibidem*, p. 21.

¹⁶ Cf. Roger Chickering, *We Men Who Feel Most German: A Cultural Study of the Pan-German League, 1886-1914*, London, George Allen & Unwin, 1984; Barry A.

urmările acestuia, prin învingerea Germaniei hitleriste și demararea procesului de denazificare¹⁷ - derulat diferit de ambele părți ale Cortinei de Fier -, au conferit proporții suplimentare acestei proiecții fataliste împărtășite de elitele săsești. Totuși, prin intermediul unei febrile activități publicistice, antreprenori etno-politici sașii relocați în R.F.G. au încercat să atenueze această impresie de disoluție identitară accelerată atât de politicile față de minoritatea germană a statului comunist român, cât și de provocările pe care le presupunea afirmarea unei voci particulare într-un foarte eterogen spațiu public al statului federal german. În acest sens, sașii au făcut uz, în mod mai mult sau mai puțin liber, de canale de comunicare tipărite, în cea mai mare parte publicate grație reorganizării instituționale, concretizate prin apariția unor institute fondate atât în România cât și în Germania¹⁸. Altfel spus, în perioada postbelică sașii aflați de ambele părți ale Cortinei de Fier s-au regăsit în postura de a-și perpetua memoria identitară prin cultură, chiar dacă acest lucru a fost realizat în maniere foarte distincte. Bastioane oficiale erau două institute care au publicat serii de jurnale și cărți, chiar și în condițiile în care apariția acestora a impus compromisuri, tăceri sau acomodări politice și paradigmatiche consimțite sau dimpotrivă impuse.

Opțiuni de lectură și publicul acestora. De la pastorul preocupat cu salvarea neamului, la postura martirului reabilitabil, până la demascarea clericului cu indiscutabile convingeri rasiste

Cazul Alfred Csallner merită abordat din perspectiva receptării activității și a operei sale interbelice și postbelice, discuția pe aceste coordonate putând să fie interesantă deoarece ne permite să reflectăm asupra modului în care memoria colectivă a sașilor a fost și este periodic rescrisă. Cercetarea contextuală a modului în care s-a reluat schițarea bio-bibliografiei sale are capacitatea de a ilustra schimbarea perspectivelor unor generații de lectori cu privire la trecutul recent al membrilor comunității etnice căreia îi aparținea personajul în cauză. Important de reținut este faptul că revenirea personalității și operei sale în atenția comunităților de lectură a tranzitat trei regimuri politice, fiind, până la un punct destul de

Jackisch, *The Pan-German League and Radical Nationalist Politics in Interwar Germany, 1918-39*, Farhan Surrey, Ashgate, 2012.

¹⁷ Tony Judt, *Postwar. A History of Europe since 1945*, New York, The Penguin Press, 2005, pp. 52, 56-61, 88, 105, 122, 131, 203.

¹⁸ Rudolf Poledna, *Sint ut sunt, aut non sint? Transformări sociale la sașii ardeleni după 1945. O analiză sociologică din perspectivă sistematică*, Cluj- Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, pp. 19-21.

avansat, chiar în context postbelic, concomitentă cu angajamentul personal al subiectului nostru în producerea de cunoaștere în serviciul propriului grup etnic.

În esență, activitatea din perioada interbelică a prelatului și a omului de pseudo-știință despre care vom discuta în lucrarea de față, s-a desfășurat într-un context politico-cultural care s-a nazificat treptat¹⁹. Aceste transformări societale nu i-au scutit nici pe oamenii bisericii evanghelice din Ardeal, personaje influente în ghidajul spiritual, cultural și politic al comunităților săsești. Istoricii eclesiastici și cei laici vorbesc despre un proces de auto-nazificare a numeroși clerici, lucru depistabil din scrierile, acțiunile și depozitiile lor publice²⁰. Acest fenomen de fundal l-a transformat pe bistrițeanul Alfred Csallner într-un subiect de cercetare, chiar dacă prin acțiunile sale acesta nu e neapărat plasabil în prima linie a sașilor radicalizați politic. Cu toate acestea, numele său se va regăsi, alături de personaje compromise, pe listele persecutorilor comuniști care după preluarea puterii s-au angajat într-o activitate de epurare, în acest proces opresiv numeroși etnici germani fiind etichetați cu termenul generic de „hitleriști”²¹.

¹⁹ Florian Kühner-Wielach, „Drumul spre «Alinierea» la Național-Socialism. Pentru o istorie politică a germanilor din România între 1933 și 1940” în *Un veac frământat...*, pp. 84, 93; Mariana Hausleitner, „Die Radikalisierung von Deutschen in Rumänien vor ihrer Gleichschaltung 1932-1940”, în *Nationalsozialismus und Regionalbewusstsein im östlichen Europa*, (ed.) Burkhard Olschowsky, Ingo Loose, München, De Gruyter, 2016, p. 199; Dirk Schuster, „The National Socialist ‘National Community’ in the ‘Foreign German Community’ through the Example of Transylvanian Saxons and their National Church”, în *In honorem Vasile Ciobanu. Studii privind minoritatea germană din România în secolul XX*, Hermannstadt/Sibiu: Honterus, 2017, pp. 125-147.

²⁰ Ulrich Andreas Wien, „Biserica evanghelică C.A. din România începând cu anul 1918”, în *Un veac frământat...*, pp. 221-225; U. A. Wien, *Above the Abyss. Challenges of the Diaspora Church of the Augsburg Confession in Transylvania from the 19th –21st Century* (Translated by Samuel Brandt), Berlin & Boston, de Gruyter, 2024, 2023, pp. 375, 405, 415, 543; Cristian Cercel, *The relationship between religious and national identity in the case of Transylvanian Saxons (1933–1944)*, în „Nationalities Papers”, Vol. 39, Nr. 2, 2011, pp. 161–180; DOI: 10.1080/00905992.2010.549470; Cornelia Schlarb, „Konfessionspezifische Wahrnehmung des Nationalsozialismus in kirchlichen Publikationen der deutschen Minderheiten in Rumänien in den 1930s Jahren”, în *Der Einfluss von Faschismus und Nationalsozialismus auf Minderheiten in Ostmittel-und Südosteuropa*, (ed.) Mariana Hausleitner & Harald Roth, München, IKGS Verlag, 2006, pp. 133-162.

²¹ Hannelore Baier, *Von der Mitläufer zur Opfergemeinschaft Die wechselhafte Politik des rumänischen Staates der deutschen Minderheit gegenüber und die Auswirkungen auf deren Selbstwahrnehmung*, în „Transylvanian Review”, Vol. XXXI, Supplement Nr. 2 (2022), p.123, 125, 130; A. Weber, *op. cit.*, p. 153; Eduard Eisenburger „Die Rumänien Deutsche Presse in den Jahren des Sozialistischen Aufbaus”, în *Die Zeit in der Zeitung* (ed.) Eduard Eisenburger, Michael Kroner, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p.190.

În lucrarea de față vom evidenția existența a patru comunități de lectură care prin modul de abordare a vieții și operei lui Alfred Csallner au putut și pot influența percepția acestui veritabil antreprenor etno-politic cu *background* clerical care a avut preocupări și proiecte care, ca alonjă și mod de argumentare, depășeau, principial, preocupările și competențele corpului ecleziastic. Totuși, considerăm că ideile sale nu pot fi decuplate de scrierile anterioare sau chiar contemporane ale episcopilor sau vicarilor din fruntea *Landeskirche* care au enunțat existența unor afinități identitare culturale de factură pan-germană²².

Eroul sau, în viziunea altora, anti-eroul asupra căruia s-a oprit atenția unor generații de cititori cu aplecare către cercetarea istoriei s-a născut în Bistrița în 1895, fiind membru al unei familii foarte influente dintr-un areal locuit, timp de veacuri, de comunități compacte de sași. După terminarea gimnaziului din orașul natal, Alfred Csallner studia, asemeni multor etnici sași, la universități din Budapesta, Viena și Berlin, iar la reîntoarcerea în patrie a activat ca și cadru didactic în gimnaziul din Bistrița, apoi, la școala de fete din Sighișoara. Din 1923 intra în rândurile preoțimii, fiind paroh în localități precum Ruja, Slimnic și Șura Mică. Anul 1936 reprezenta un an de turnură în cariera sa, căci era momentul în care renunța să mai servească ca preot pentru a se dedica exclusiv cercetărilor dedicate populației și aspectelor legate de propășirea economică a propriului neam. Csallner va considera atractiv să se subordoneze lui Fritz Fabritius - liderul Mișcării de întrajutorare național-socialiste din România (*Nationalsozialistischen Selbsthilfebewegung der Deutschen in Rumänien*) -, ocupând poziția de Șef al Biroului Național de Statistică, Politica Populației și Planificarea Familială. Diferențe de opinie cu Andreas Schmidt „*Volkgruppenführer*” al Grupului Etnic German din România, au condus la suspendarea activității sale de cercetare, în 1943 biroul condus de el fiind desființat. În pofida acestei disensiuni endogene, după 23 August 1944, când România întorcea armele împotriva Germaniei Naziste, Csallner ajungea în captivitate în lagărul de deținuți politici de la Târgu Jiu, pentru ca după eliberare să servească ca administrator parohial în localități rurale precum Ruja, Dârlos, Petiș. După război, viața nu i-a fost fără griji, fiind permanent interogat și arestat, chiar și după pensionare și relocarea sa în Sibiu. În 1974 reușea totuși să capete permisiunea de a emigra în Germania Federală. Abia ajuns pe teritoriul german federal se reunea în 1975 cu foști camarazi de

²² Florian Kühner -Wielach, *Kultur und Werte, Blut und Boden Siebenbürgisch-sächsische Biopolitik in den „langen“ 1920er-Jahren*, în „Transylvanian Review”, Vol. XXXII, No. 1 2023, pp. 63-85; U.A. Wien, *Above the Abyss...*, pp. 30, 33, 43 -61, 405.

idei, luând parte alături de Alfred Bonfert, Wolfram Bruckner, Kaspar Hügel, Josef „Sepp” Schmidt, Michael Stocker și Heinrich Zillich - figuri exponențiale pentru cercul *Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks- und Heimatforschung*- la dezbateri publice despre destinul sașilor. În 1982, era onorat prin decernarea premiul cultural al *Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen*.

O privire de ansamblu asupra bio-bibliografiei lui Alfred Csallner evidențiază un nedisimulat angajament al acestuia în viața comunitară a săsimii. Primele referințe care-l privesc pot să fie depistate în anuarele școlare din Bistrița unde acesta și-a efectuat studiile preuniversitare și, ulterior, a și predat. Din aceste materiale, destinate lecturii personalului ce superviza sectorul educațional săsesc, aflăm că învățăcelul bistrițean se implica în serbări școlare și că se afla printre elevii care obțineau rezultate bune, iar acestea îl recomandau pentru stipendii oferite de către susținători locali ai învățământului confesional²³. Puțini câți erau, cititorii acestor materiale puteau afla despre activitatea sa de tânăr cadru didactic, fapt atestat de prezența numelui său în rapoartele publice școlare în care figura ca suplinitor în aceeași instituție de învățământ²⁴. În anii ce au urmat Primului Război Mondial îl regăsim în presa interbelică locală cu primele eseuri²⁵ care relevau preocupări statistice legate de evoluția populației din arealul bistrițean. Mentorul său, Heinrich Siegmund, un protejat al bisericii evanghelice²⁶, îi stimula angajamentul prin menționarea cercetărilor sale în articole publicate în ziarul central al bisericii evanghelice²⁷. Ca pastor luteran, el însuși ajunge în paginile acestui organ de presă al Bisericii Evanghelice din Ardeal, semnând o serie de articole pe teme care sensibilizau autoritățile bisericești, mai ales acelea legate de

²³ Georg Fischer, *Chronik des Gymnasiums, der Knabenbürgerschule und der Knabenelementarschule*, în „Evangelischen Obergymnasiums Bistritz”, 1912, p. 34.

²⁴ Albert Berger, *Schulnachrichten über das Gymnasium, die Knabenbürger- und Elementarschule für das Schuljahr 1919-20*, în „Evangelischen Obergymnasiums Bistritz”, 1919, pp. 3-4; Richard Alberti, *Schulnachrichten über die evang. Mädchen-Elementar- und Bürgerschule A. B. für das Schuljahr 1919-20*, în „Evangelischen Obergymnasiums, Bistritz”, 1919, pp. 12-13.

²⁵ Alfred Csallner, *Die Schüler der Bistritzer evangelisch-sächsischen Schulen (Eine Statistik seit 1852)*, în „Bistritzer Deutsche Zeitung”, Nr. 72, 1919, f.p.; Alfred Csallner, *Der völkische Charakter der Gemeinden Mönchsdorf, Moritzdorf, Tatsch und Ungersdorf*, în „Bistritzer Deutsche Zeitung”, Nr. 62, 1920, p. 3.

²⁶ Tudor Georgescu, *The Eugenic Fortress. The Transylvanian Saxon Experiment in Interwar Romania*, Budapeșt & New York, Central European University Press, 2016, pp. 29-69.

²⁷ Dr. Heinrich Siegmund, *Bericht über den Stand der Fürsorge im Jahre 1924*, în „Kirchliche Blätter”, Nr. 49, 1925, p. 587.

stimularea natalității²⁸. Cercetări dedicate aceleiași chestiuni erau reluate și publicate în periodicul condus de el însuși *Blätter für Kinderfrohe* din 1929²⁹. Însă, cu tot *background*-ul său clerical și ulterioara susținere primită din partea liderilor aflați în conflict cu liderii ecleziastici, nu era intangibil, ci, chiar criticat pentru re poziționarea sa ideologică. În acest sens trebuie citit eseu din oficiosul bisericesc, publicat în 1939, în care i se replica pe un ton muștrător, ca unui pastor dezertor și rătăcit, deoarece punctele sale de vedere aduseseră atingere liniei de gândire, prestigiului și activității sociale a bisericii din care provenea³⁰. Reapare pasager, când deja instituția bisericii se afla în corzi, numele său fiind pomenit într-un comunicat de presă în contextul unor numiri operate de *Volksgruppenleiter*-ul Wolfram Bruckner³¹. Cu toată protecția de care părea să beneficieze din partea lui Fritz Fabritius, presa ardeleană îl pomenea și în contextul unui scandal dezonorant, fiind denunțat că a adus prejudicii patrimoniului bisericii din Stolzenburg prin amanetarea unor covoare orientale expuse în interiorul spațiului sacru³².

O serie de articole din presa laică îl pomeneau pe Alfred Csallner în postura de preot paroh care, fie era înscăunat în diverse parohii, fie participa la investitura în funcție a altor colegi, ocazii în care, punctual, încerca să vorbească public despre îngrijorările și totodată interesele sale de cercetare³³. Prima dintre propriile investiții ca paroh nu era trecută cu vederea, relatându-se despre ea în organul bisericii evanghelice³⁴. Presa laică a vremii îi rezerva coloane pentru publicarea unor materiale cu caracter ficțional, scrise într-un ton elegiac³⁵. În numeroase circumstanțe, unele având caracter economico-administrativ zonal, Csallner era surprins de oamenii de presă ca participant vocal implicat în a-și face cunoscută agenda etno- politică. Se reținea în diferite organe de presă că

²⁸ A. Csallner, *Luxuskinder?*, în „Kirchliche Blätter”, Nr. 18, 1926, pp. 543-546; Idem, *Vorschläge zur Neuregelung der Familienzulagen*, în „Kirchliche Blätter”, Nr. 34, 1927, pp. 350-353.

²⁹ Idem, *Von der Verweichlichung unseres Volkes als einer Wirkung der Kinderbeschränkung*, în „Blätter für Kinderfrohe“, 2. Jahrgang, 3. Folge, 1929, pp. 11-15.

³⁰ Ernst Jekelius, *Irrwege. Zu Alfred Csallners gleichnamiger Broschüre (Vertriebsstelle, Emil Brudner, Hermannstadt)*, în „Kirchliche Blätter”, Nr. 32, 1939, pp. 405-406.

³¹ *Ernennungen*, în „Kirchliche Blätter”, Nr. 38, 1940, p. 471.

³² *Erklärung*, în „Die Neue Zeitung”, Nr. 669, 11 November 1933, p. 5.

³³ *Pfarrerpräsentation in Mergeln*, în „Landwirtschaftliche Blätter”, Nr. 49, 1926, p. 327.

³⁴ *Pfarrereinführung in Roseln*, în „Kirchliche Blätter”, Nr. 49, 1923, p. 518.

³⁵ Alfred Csallner, *Neujahrnacht*, în „Deutsche Tagespost, Allgemeine Volkszeitung für die deutschen in Rumänien”, Nr. 1, 1 Januar 1920, pp. 1-2.

vorbea celor prezenți despre teme legate de reproducere³⁶ și proprietate³⁷ ori despre metode de protejare a intereselor economice săsești³⁸. În alte ocazii, unele cu caracter festiv, era surprins în postura de a trage semnale de alarmă cu privire la pericolul consumului de alcool în rândul maselor³⁹. Vorbea inclusiv la întrunirile organizațiilor de femei, după cum reieșea din reportajele apărute în ziarul central al sașilor ardeleni⁴⁰. Nu erau ignorați, dimpotrivă, chiar privilegiați tinerii cărora Csallner li se adresa, tot cu statistica în față, în cadrul unor reuniuni din taberele de muncă voluntare⁴¹ organizate de mișcarea de reînnoire. În fața acestor două tipuri de audiență, tema favorită era stimularea reproducerii. Trebuie recunoscut că uneori, *feedback*-ul unor jurnaliști care îl descriau pe Csallner ca cel mai competent vorbitor pe această temă, era articulat în termeni panicarzi⁴².

Concomitent, presa centrală săsească, dar și unele publicații de limbă germană cu caracter local, ca *Arader Zeitung*, îi laudau contribuțiile la volume dedicate germanilor din afara statului modern german (*Auslandsdeutschen*) în care Csallner se exprimase asupra pericolului căsătoriilor mixte⁴³. Revista *Medizinische Zeitschrift* (1927-1941) îi republica studiile apărute inițial în reviste din Germania dedicate germanității din afara granițelor⁴⁴. Totodată, aceeași publicație de specialitate sibiană oferea cititorilor săi și articole originale semnate de același autor sas⁴⁵. În mod cert, multe dintre contribuțiile sale aveau o dimensiune empirică locală, dar prin extrapolare, puteau fi relevante germanilor de pretutindeni, fapt confirmat de audiența din mai multe state ce împărtășea convingeri

³⁶ *Aus Biltriß und dem Nösnergau (Kinderbeschränkung)*, în „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, Nr. 17322, 17 Januar 1931, Nr. 17322, pp. 3-4.

³⁷ *Mediascher Kreisrat*, în „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, Nr. 19133, 26 Januar 1937, p. 6; *Der Hermannstädter Kreisassusschuß*, în „Die Neue Zeitung”, 18 Dezember 1932, p. 4.

³⁸ *Nachklänge zur Tagung des Gewerbebundes*, în „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, Nr. 16884, 12 Oktober 1929, p. 2.

³⁹ *Stiftungsfest der Hermannstädter Guttemplerlogen*, în „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, Nr. 17121, 20 Juni 1930, p. 7.

⁴⁰ *Vortrag Pfarrer Alfred Csallner*, în „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, Nr. 19393, 12 Dezember 1937, p. 13.

⁴¹ *Schulungstreffen der deutschen Hochschülerschaft in Sackelhausen*, în „Sudost”, Nr. 173, 31 Juli 1936, p. 2.

⁴² Cf. *Am 25 Prozent zu wenig Kinder!*, în „Banater Deutsche Zeitung”, Nr. 5, 8 Januar 1938, p. 4.

⁴³ Robert Beck, *Mischehen in Siebenbürgen, dem Banat und Bessarabien*, în „Arader Zeitung”, Nr. 108, 14 September 1938, p. 4.

⁴⁴ Alfred Csallner, *Die Mischehen in den siebenbürgisch-sächsischen Städten und Märkten*, în „Medizinische Zeitschrift”, Nr. 2, 1 Januar 1939, pp. 41-45; (continuarea în) „Medizinische Zeitschrift”, Nr. 3, 3 Januar 1939, pp. 70-84.

⁴⁵ Alfred Csallner, *Die volksbiologische Lage der Siebenburger Sachsen*, în „Medizinische Zeitschrift”, Nr. 10, / 1 Oktober 1936, pp. 345-361.

pan-germane și căreia i se adresa prin recenzii în periodice cu această alonjă⁴⁶. Unele note de presă îl menționează ca donator activ al propriilor publicații la fondurile bibliotecii Brukenthal⁴⁷, gest ce echivala cu o preocupare personală cu privire la stocarea acestor materiale privite ca veritabile piese necesare în dezvoltarea continuă a unei baze de informare cu mize relevante pentru prezervarea memoriei culturale a comunității etnice săsești. Repetate semnalări de presă cu caracter de încunoștiințare evidențiau importanța publică a personalității și a muncii lui Csallner, odată ce acesta era numit în structuri organizaționale ai cărei lideri îmbrățișaseră un vădit discurs de tip *völkisch*. În aceste comitete, subordonate lui Fritz Fabritius, Csallner e prezentat ca un cercetător sânguincios, angajat în elaborarea unor strategii menite să contribuie la supraviețuirea și, eventual, la prosperitatea propriului grup etnic.

Ideile sale au fost diseminate prin intermediul unor publicații recente, dar și prin accesul în paginile unor reviste cu caracter cultural de tradiție îndelungată, lucru ce demonstrează o deschidere spre ideile de tip *völkisch* din partea a numeroase echipe editoriale. De pildă, cititorii revistei *Siebenburgische Vierteljahrsschrift* (1878-1939) puteau lectura studii legate de reproducere și creșterea copiilor precum și recenzii la scrieri cu caracter eugenicist⁴⁸. Editorii aceluiasi jurnal cultural îi laudau studiile publicate inițial în presa din Germania⁴⁹, în timp ce autori preocupați de subiecte similare, îi citau cercetările legate de căsătorie și reproducerea cuplurilor⁵⁰. Nu în ultimul rând, un set de articole publicate în jurnale din Germania sau semnalări ale prezenței sale în spațiul public de pe teritoriul statelor de limbă germană, îl pun în postura de reprezentativ *Östforscher* și de *Auslandsdeutsche* adept al pangermanismului cultural. Editorii periodicului cultural ardelean erau convinși că

⁴⁶ S-a putut observa că Csallner a fost un colaborator frecvent al unei publicații germane academice și politice *Südostdeutsche Forschungen* în paginile căreia a publicat numeroase recenzii. Cf. Lidia Gross, Stelian Mândruț, „Istoria germanilor din România oglindită în revista „Südostdeutsche Forschungen / Südost-Forschungen” de la München (1936-1945)“, în *Sașii și concetățenii lor ardeleni / Die Sachsen und Ihre Nachbarn in Siebenbürgen. Studia In Honorem Dr. Thomas Nögler*, (ed.), Ioan Marian Țiplic, Konrad Gündisch, Alba Iulia, Editura ALTIP, 2009, pp. 434, 437, 438.

⁴⁷ *Baron Brukenthalisches Museum*, în „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, Nr. 19198, 20 April 1937, p. 7.

⁴⁸ Alfred Csallner, recenzia lucrării lui „Herbert Sachse: Die Verluste des ungarländischen Deutschtums im Spiegel der Statistik. In den „Schriften zur Volkswissenschaft“, Berlin 1937“, în „Siebenburgische Vierteljahrshrift”, 60, 1937, pp. 322 -324; Alfred Csallner, *Vorehelich gezeugte eheliche Kinder in einigen Gemeinden des Schenker Kirchenbezirks*, în „Siebenburgische Vierteljahrshrift”, 61, 3-4, 1938, pp. 175-184.

⁴⁹ Cf. „Siebenburgische Vierteljahrsschrift”, 62, 2, 1939, p. 200.

⁵⁰ Cf. „Siebenburgische Vierteljahrsschrift”, 62, 3, 1939 p. 212.

discursul – incontestabil la vremea aceea, sub aspect științific – propus de Csallner contribuia la acest cor cu largă audiență în patria mamă⁵¹.

În mod repetat, articole din presa centrală săsească cotidiană îl surprind pe Csallner implicat în activități de diseminare, prin viu grai, a cercetărilor sale mai mereu bazate pe demonstrații de factură statistică, mai mult sau mai puțin temeinice. Această competență rămânea nechestionată și chiar îi încuraja pe jurnaliștii sași să îl promoveze în spațiul public ca fiind „statisticianul neamului săsesc”. Cercetările sale erau creditate a fi apte să cuantifice, chiar date din trecut, spre folosul viitoarei regenerări a grupului etnic pe care îl reprezenta⁵². Adeziunea sa la doctrinele național-socialiste era asumată public într-un articol din almanahul editat de societatea Raiffeisen, *Neuer Volkskalender*, în paginile finale ale căruia se pronunța deschis în favoarea importului modelului de reproducere convenit de naziști⁵³. Altfel spus, prin prelegeri publice și prin intermediul unor scrieri distribuite pe canale ce garantau diseminarea ideilor sale, Alfred Csallner a putut ajunge în casele și mințile germanilor de diferite condiții sociale și educaționale.

Acest survol al periodicelor, dar și al presei cu caracter cotidian de limbă germană din anii 20-30, indică că Alfred Csallner era un nume imposibil de ignorat. Ideile sale aveau ecou în conștiința cititorilor contemporani iar punctele sale de vedere aveau consimțământul editorilor șefi aflați la conducerea multor publicații periodice, lucru ce demonstrează complicitatea acestora la diseminarea unui discurs de tip *völkisch*. În principiu, contemporanii de diverse niveluri sociale și educaționale pot reprezenta prima comunitate de lectură în care opera și viața lui Csallner au fost receptate, în mare, în manieră necritică. O bună parte a lectorilor și a celor care s-au raportat admirativ la scrierile preotului eugenist erau convinși de datele și ipotezele avansate și, prin urmare, tratau intervențiile lui Csallner ca demonstrații solide pe care se puteau clădi noi strategii capabile să contribuie la misiunea de salvare comunitară.

După finele celui de-al Doilea Război Mondial opera cu pretenții științifice care l-a captivat pe Csallner fost sistată, se poate spune, chiar suprimată. Revenit din detenția de la Târgu Jiu, unde a pățimit experiența internării, - alături de figuri de prim rang din eșalonul clericilor cu deschise convingeri naziste, cum a fost chiar

⁵¹ *Nachrichten*, în „Siebenburgische Vierteljahrsschrift”, 61, 1-2, 1938, p. 157.

⁵² *Agnetheln*, în *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, Nr. 19533, 8 Juni 1938, p. 5.

⁵³ Alfred Csallner, *Noch lange nicht gut, aber doch schon wieder besser*, în „*Neuer Volkskalender für Stadt und Land*”, 52, 1941, pp. 100-106.

episcopul marionetă Wilhelm Stadtler⁵⁴-, Csallner și-a găsit refugiul în scrisul cu caracter beletristic, lucrările sale, fiind salvate în biblioteca institutului de la Gundelsheim. În sine, această instituție era concepută a fi un bastion care și-a propus salvarea identității culturale a sașilor din diaspora. Nu putem să ne pronunțăm asupra valorii acestor opere, întrucât nici criticii literari nu au făcut-o. Cu atât mai puțin putem emite judecăți cu privire la măsura în care aceste texte au fost lecturate și/sau la fel de dificil este să ne exprimăm păreri despre ce fel de public le-a putut găsi atractive. Ele au fost elaborate în mediul rural, într-o Românie pe cale de comunizare, pe care Csallner nu a părăsit-o, așa cum au procedat alți intelectuali sași din generația sa care împărtășeau convingeri radicale de dreapta.

Însă, memoria și unicitatea lucrărilor cu caracter pretins științific și a vastelor proiecte de colectare de date, l-au readus pe Alfred Csallner în atenția acestui grup de intelectuali sași emigrați în Germania Federală. Acești auto-intitulați gardieni ai memoriei culturale a sașilor au acționat ca adevărați curatori ai trecutului recent interbelic, în care, alături de Csallner, ei înșiși au fost jucători activi. La vremea respectivă, cu toții fuseseră membrii ai mișcărilor de tineret cu orientări politice de dreapta, care, începând cu anii 30 s-au străduit să acapareze viața publică și politică a sașilor. Din motive evidente, ei au ales să plece din România odată cu retragerea armatelor naziste. Pe sol german, în context postbelic, aceștia au devenit membrii de frunte ai asociațiilor patriotice din provinciile de origine est europene (*Landsmannschaften*). Până în anii 1980 aceștia au făcut ce le-a stat în putință să păstreze monopolul asupra cunoașterii trecutului recent și să coordoneze politicile memoriei comunităților săsești emigrate. În pofida denazificării solicitate de către sovietici, respectiv, de anglo-americi pe teritoriul celor două state germane⁵⁵, liderii acestor organizații de germani din România auto-refugiați au perpetuat, mai mult sau mai puțin disimulat, discursul anilor interbelici cu care s-au identificat din punct de vedere ideologic. Pe atunci, precum și în anii postbelici, literații grupului promovau ideea că în virtutea originii etnice ar reprezenta superioara cultură germană care se

⁵⁴ U.A.Wien, „Biserica Evanghelică C.A. din România începând cu anul 1918”, p. 227.

⁵⁵ Cf. Benita Blessing, *The Antifascist Classroom Denazification in Soviet-occupied Germany, 1945–1949*, London, Palgrave Macmillan, 2006; Rigoll, Dominik, *Vom inneren Frieden zur inneren Sicherheit: Staatsschutz in Westdeutschland zwischen Entnazifizierung und Extremistenbeschluss*, Göttingen, Wallstein Verlag, 2021; Mikkel Dack, *Everyday Denazification in Postwar Germany The Fragebogen and Political Screening during the Allied Occupation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2023.

căznea să reziste într-un răsărit european extrem de eterogen din punct de vedere etnic. După a doua conflagrație mondială, această parte a Europei intra în sfera de influență sovietică, iar viața etnicilor germani de aici urma să se desfășoare conform principiilor ideologice comuniste. Odată stabilit la putere, noul regim, declarat antihitlerist, luase decizii care s-au concretizat prin întreruperea contactelor cu germanitatea apuseană cu care grupuri de germani din România se identificaseră, în context interbelic, mai strâns decât oricând în istoria lor⁵⁶.

În viziunea intelectualilor din conducerea *Landsmannschaften*, măsurile de igienă rasială, care prin natura lor descurajau relațiile cu elemente provenite din alte medii etnice, continuau să reprezinte soluția cea mai potrivită pentru salvarea identității culturale a grupurilor de germani din România și, cu precădere, a sașilor. Ca tineri, ei fuseseră captivați de proiecte de palingeneză etno-națională, iar în acest grup, fostul preot Csallner s-a distins prin depășirea unui discurs esențialist metaforic, deoarece, prin opera sa, el a prospectat matematic situația la zi precum și opțiunile posibile. La vremea respectivă, echipa lui Fritz Fabritius îi acordase lui Csallner credit și resurse - e adevărat, niciodată suficiente - pentru a fi vocea cu cel mai înalt nivel de expertiză în chestiuni statistice și de biopolitică. Așa stând lucrurile, în mod deloc surprinzător, foștii camarazi nu au putut ignora opera unui „camarad” rămas în mâinile inamicului ideologic.

Înainte de a arăta cum au procedat, trebuie să precizăm că reprezentanții acestei generații relocate în Germania Federală se exprimau și prin intermediul a diverse periodice printre care și *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* ce continua publicația de venerabilă tradiție *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* (1845-1930). Tot la inițiativa lor se reeditau anastatic volume ale unei generații de oameni de litere sași care publicaseră cărți, considerate de căpătâi, pe parcursul perioadei interbelice și înaintea ei. Ignorând confruntarea dintre istoricii germani angajați într-o complexă dispută pe tema modului de raportare la trecutul recent (*Vergangenheitsbewältigung*)⁵⁷, liderii *Landsmannschaften* săsești alături de colegii de la ziarul *Siebenbürgische Zeitschrift* au adoptat un discurs victimal, care ignora, după toate aparențele, în mod intenționat, examinarea critică a culpabilității proprii generații

⁵⁶ Sacha E. Davis, *Pan-German or Pan-Saxon? Framing Transylvanian-Saxon Particularism on both sides of the Atlantic*, în „Nationalism and Ethnic Politics”, Vol. 28, No. 1, 2022, pp. 61-64. DOI: 10.1080/13537113.2021.2004765.

⁵⁷ J. Koranyi, *Migrating Memories...*, pp. 143-144.

în legătură cu receptarea ideilor și reproducerea structurilor instituționale de tip nazist⁵⁸.

În acest mediu diasporic de etnici sași strămutați și ulterior emigrați, oferta de lectură era destul de susținută și variată din punctul de vedere al temelor și disciplinelor reprezentate. Scopul programatic era acela de a menține viu interesul asupra prezervării unei identități colective, locale și regionale - urmărită și prin cultivarea lucrărilor de tip *Heimatbucher*⁵⁹. Acești literați sași începeau demersuri pentru reabilitarea prin republicare, măcar parțială, a operei unor autori care avuseseră convingeri ideologice radicale de dreapta. Pe lista lor figurau nume ca acelea ale lui Otto Folberth, Karl Kurt Klein sau Alfred Csallner.

Lucrarea acestuia din urmă, intitulată *Zur wirtschaftlichen und sozialen Lage der Siebenbürger Sachsen 1910-1950* apărea în anul 1989, la inițiativa lui Ernst Wagner membru fondator și reprezentant de seamă al *Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde*. Volumul era inserat într-o serie, alături de lucrări semnate de istorici sașii și nesași cu convingeri ideologice opuse lui Csallner și reabilitatorilor săi. Astfel, în respectiva serie au apărut volume semnate de nume ilustre precum David Prodan, Maja Philippi, Klaus Heitmann. Inserarea volumului în seria *Studia Transylvanica*, și nu în *Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens*, în care erau, de regulă, retipărite în ediții anastatice volume de epocă, pare cel puțin curioasă. Ca un artificiu cu valoare justificativă, în preambulul volumului care era, în fapt, o colecție de studii semnate de Csallner, se preciza că publicarea cărții reprezenta, nimic altceva decât un demers cu caracter eminent documentar. În introducere, un veritabil ghid de lectură adresat cititorilor sași și nesași, cu un nivel educațional ceva mai elevat decât al consumatorilor de monografii locale sau al lucrărilor din genul *Heimatbucher*, agronomul și istoricul amator Ernst Wagner scria că „din punctul de vedere al conducerii Cercului de Studii transilvănene, datele publicate în acest volum nu sunt de neînlocuit, dar ca documente ale timpului lor, ele nu trebuie să fie date uitării”⁶⁰. Formularea reiterea caracterul documentar al demersului reeditării. Un motiv solid era și acela că „publicații [de acest tip] sunt în prezent

⁵⁸ Despre rezerva chiar opoziția sașilor vis – a – vis de acest mod de raportare la trecutul recent, vezi: J. Koranyi, *Migrating Memories...*, pp. 143, 145, 148, 158, 163-167.

⁵⁹ Hans-Christian Maner, „Istorie și memorie. Perspective ale literaturii regionale săsești cu privire la al Doilea Război Mondial”, în *Germanii din România. Migrație și patrimoniu cultural...*, pp. 200-202.

⁶⁰ Dr. Ernst Wagner, „Vorwort”, în Alfred Csallner, *Zur wirtschaftlichen und sozialen Lage der Siebenbürger Sachsen 1910-1950*, Seria: *Studia Transylvanica*, 15, Köln, Böhlau Verlag, 1989, p. XI.

atât de greu accesibile iar rezultatele lor au rămas, în mare parte, necunoscute”⁶¹. Totodată, capitolul final era prezentat ca o realizare unică prin faptul că reprezenta o examinare comparativă a situației din 1939 și a celei de la 1950 întreprinsă în buna tradiție a publicării anualelor bisericii evanghelice din Ardeal⁶². Astfel, cercetarea din acest capitol semnat de Csallner era promovată ca o contribuție fundamentală la cunoașterea poporului sas, realizată din punctul de vedere al celei mai importante instituții spirituale și politice a săsimii. Așadar, biserica evanghelică săsească era repusă implicit în drepturile de producător legitim de cunoaștere, iar, prin asociere, Csallner era disculpat de vreo acuză, fiind prezentat publicului din diaspora ca un patriot care și-a îndeplinit misiunea de profesor și cleric. În subtext se putea citi că, în pofida unor stări complicate de lucruri, autorul s-a străduit să înfățișeze stări de lucruri sensibile. Totodată, se admitea că abordarea lui Csallner s-ar putea să pice testul unei lecturi critice, însă, editorul era convins că lucrarea furniza date relevante pentru „*un cerc numeros de oameni care nu puteau trata cu indiferență situația dificilă a ținutului transilvănean și a oamenilor săi cercați*”⁶³. Pentru a se apăra ca editori și pentru a proteja pe autor, în viață la momentul publicării, Wagner apela la o disculpare prin infantilizare. Astfel, el scria: „*Desigur, Csallner a fost și prin intermediul scrierilor sale științifice un copil al timpurilor sale. În etapele cele mai importante ale puterii sale de creație, metodele și descoperirile din statistică și demografie dar și din științele sociale, în general, se situau la un nivel diferit decât în prezent. Multe chestiuni erau văzute în mod diferit față de cum le vedem în prezent*”⁶⁴. Csallner era, așadar, prezentat noului public ca victimă a frivolității paradigmatelor de cercetare dintr-un anumit moment istoric. Pe de altă parte, se plusa pe sacrificiul personal, deoarece, ca cercetător în slujba neamului său, el a riscat enorm pentru salvarea studiilor întreprinse, în care a continuat să creadă, în pofida oricăror forme de oprinare. Lucrul acesta e mărturisit de observația aceluiași Ernst Wagner care ținea să punteze că valoarea acestor studii era cu atât mai mare cu cât ele fuseseră traficate, prin intermediul unor rude, pe suport microfilm, în Austria și Germani Federală chiar înainte de emigrarea autorului⁶⁵. Putem bănuși că acest detaliu era menit să capteze interesul unui public fascinat de orice narațiune ce relatea reușite de a perfora Cortina de Fier, cu atât mai mult cu cât era vorba de cercetări

⁶¹ *Ibidem*, p. X.

⁶² *Ibidem*, p. XI.

⁶³ *Ibidem*, p. XII.

⁶⁴ *Ibidem*, p. XI.

⁶⁵ *Ibidem*, pp. IX-X.

interzise realizate tănuuit de un autor periodic intimidat de autoritatea polițienească.

Trebuie subliniat că întreprinderea editorială de care vorbim se petrecea într-un context cronologic în care Csallner reușise să migreze în Germania Federală, stat în care era liber să activeze în cercurile *Landmannschaften* și ale *Arbeitskreis*-ului. Putem bănuși că originile și instrucția școlară comună în mediul bistrițean, dimpreună cu interesele similare de cercetare legate de aspecte precum istoria agronomiei, în care editorul textului deținea un doctorat⁶⁶, au facilitat cuprinderea lucrării lui Csallner în lista publicațiilor cu caracter științific a *Arbeitskreis*-ului. În orice caz, comentariile editorului - celebru pentru micul tratat cu caracter de popularizare *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, retipărit în peste șapte ediții - , sunt în măsură să evidențieze faptul că pentru promotorii reabilitării personalității și operei lui Alfred Csallner derapajele naziste ale autorului nu erau decât acte de naivitate, idee care a fost, de altfel, susținută de antreprenorii etno-politici sași refugiați în Germania cu privire la mai toți reprezentanții politici intelectuali și clericali din această perioadă⁶⁷. De altfel, tinerețea editorului se consumase în același climat, fapt confirmat de inserarea sa în structurile de tineret și, apoi, în cele militare ale armatei naziste. Așa se explică maniera simplistă de a minimiza consecințele ipotezelor de lucru și concluziilor lui Csallner, care se aflau în flagrantă în contradicție cu optica cercetării istorice din istoriografia vest germană de după *Historikerstreit*. Din punctul de vedere al prezentei cercetări, tipărirea studiilor lui Csallner într-o serie cu caracter științific contribuia, mai degrabă, la reiterarea unei memorii culturale victimare a sașilor emigrați și activi în cercurile intelectuale ale *Landmannschaften*. La unison acești indivizi au adoptat un discurs al negării refuzând să se angajeze într-o introspecție autocritică față de propriul trecut nazist⁶⁸. În plus, putem afirma că a edita asemenea texte era nu numai un act de salvare a unei opere, cu conținut ideatic oricum controversat, ci și o modalitate de a replica unei duble culturi a culpabilizării resimțite în România comunistă, respectiv, în Germania Federală.

Mai mult decât atât, a premia public personalități ca Alfred Csallner era un vădit act de a reabilita și a face dreptate retroactivă unui persecutat al comunismului. Prin decernarea unei distincții omagiale acestuia, membrii *Landmannschaften* și oamenii activi în

⁶⁶ Harald Roth, *Schöpfer unentbehrlicher Grundlagenwerke: Dr. Ernst Wagner zum 100. Geburtstag*, la

<https://www.siebenbuenger.de/zeitung/artikel/interviews/21754-schoepfer-unentbehrlicher.html> [ultima accesare 22.11.2024].

⁶⁷ J. Korany, *Migrating Memories...*, p. 141.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 150, 158, 162.

cadrul organizațiilor cultural-științifice diasporice recunoșteau public calvarul unui compatriot sas, din aceeași generație, care resimțise direct măsurile represive ale regimului comunist perceput ca adversar al identității săsești⁶⁹. În acest sens, același Ernst Wagner remarcă în textul elogios susținut la decernarea, în anul 1982, a premiului cultural al sașilor transilvăneni, cu ocazia întrunirii anuale a diasporei săsești la Dinkelsbühl, că era dificil ca lucrările lui Csallner să fie consultate, deoarece, se aflau la index sau fuseseră distruse, în mod intenționat, de către persecutori care l-au hărțuit periodic, chiar și după momentul pensionării. Se sublinia că dedicatului preot-cercetător, nu i-a rămas decât să reconstituie din memorie o parte a propriilor cercetări⁷⁰, lucru ce indica credința lui Csallner în misiunea socială a producției de cunoaștere. În orice caz, prin conferirea distincției se anticipa decizia elitei intelectuale a diasporei săsești de a tipări o parte a muncii lui Csallner. Un atare demers era interpretat ca o măsură necesară de salvare a „*unei mari opere care a rămas în mare parte netipărită*” deși era o muncă titanică, întreprinsă cu determinare, de către un surghiunit politic atât al nazișilor radicali, cât și al comuniștilor.

Wagner insista că lucrările lui Csallner nu trebuie tratate ca „*maculatură*”, analizele fiind parțial viciate din pricina faptului că la vremea conceperii lor „*demografia și sociologia erau imature*”⁷¹. Ea merita atenție chiar și în prezent, deoarece, „*cu cunoștințele pe care le deținem astăzi, am putea formula, cu siguranță, multe lucruri în mod diferit și am apuca adesea pe o cale diferită în ceea ce privește metodologia*”. Cu alte cuvinte, datele cantitative furnizate nu trebuiau desconsiderate, ci privite ca demne de recitat într-o nouă grilă. Din punctul de vedere al celui care decerna premiul, beneficiarul onorurilor a rămas mereu un patriot care s-a distins prin serviciul, deloc neglijabil, făcut neamului său confruntat cu atâtea provocări pe parcursul secolului XX. Wagner nu uita să sublinieze că: „*Pentru el [Csallner], știința nu a fost niciodată un scop în sine, ci, un mijloc de a-i servi mai bine, din perspective novatoare, pe sașii transilvăneni - pe care îi înțelegea ca pe un popor - în calitatea de profesor și pastor. Chiar și ca pastor, el se vedea, în primul rând, ca un educator, și până și elevatele sale lucrări au apărut, întâi de toate, din dorința de a-și instrui, cu o metodologie*

⁶⁹ *Ibidem*, p. 178.

⁷⁰ Ernst Wagner, *Laudatio auf Alfred Csallner, anlässlich der Verleihung des Siebenbürgisch-Sächsischen Kulturpreises 1982*, în „*Zeitschrift für siebenbürgische Landeskunde*”, 6, 1, 1983, p. 127.

⁷¹ *Ibidem*, p. 128.

nouă, cititorii despre trecutul măreț, dar și despre greutățile încercatului său popor”⁷².

Atare grilă de lectură nu era nouă, fiind în cheia unor demersuri istoriografice anterioare ce vădesc influența *Kulturprotestantism-ului*⁷³. Prin intermediul acestui tip de discurs, inaugurat de episcopul-istoric Friedrich Teutsch, sașii erau încurajați să își proiecteze propria identitate colectivă ca fiind expresia apartenenței săsimii la *Kulturdeutschtum*⁷⁴. Această paradigmă e depistabilă încă din scrierile din perioada anterioară Primului Război Mondial și – din variate motive de natură endogenă și exogenă - a devenit tot mai consistentă în perioada interbelică. Ea a avut ecou și datorită angajamentului liderilor *Landeskirche* care, lucrând îndeaproape cu oameni de la cârma Ligii culturale a germanilor din România (*Kulturamt der Deutschen in Rumänien*), au susținut apariția publicației seriale „Ostland”, adevărată tribună transnațională a pangermanismului cultural⁷⁵.

Cum s-a putut observa, textul de tip *laudatio* publicat, în onoarea lui Csallner, în paginile revistei fanion a cercetării științifice săsești din diaspora vest-germană, era în consonanță cu aceste paradigme. Întrucât era semnat de chiar liderului organizației beneficiare - ca atâtea alte *Landsmannschaften* - a suportului financiar federal german, precum și al celui venit din partea membrilor diasporei - care sprijinea viața științifică prin donații individuale, menționate cu acribie în buletinul *Mitteilungen* – textul exprima un punct de vedere oficial, deloc disimulat. Pentru liderii *Landsmannschaften* săsești din Germania Federală, prin intermediul cercetărilor întreprinse, Alfred Csallner contribuise semnificativ la preîntâmpinarea disoluției săsimii și la menținerea vie a unei distincte conștiințe de sine. Așadar, părea firesc ca personalitatea sa să fie celebrată în paginile unui jurnal cu caracter multidisciplinar, în care se puteau regăsi studii semnate de specialiști cu diverse orientări ideologice. Nu se poate ignora că, încă din primele numere, revista s-a arătat deschisă spre a publica și eseuri care trădează puncte de vedere apropiate de vederile etno-biologice⁷⁶. Chiar și

⁷² *Ibidem*, pp. 126-127.

⁷³ U. A. Wien, *Above the Abyss...*, pp. 85-86.

⁷⁴ Paul Phillipi, *Land des Segens? Fragen and ei Geschichte Siebenbürgens und seiner Sachsen*, Köln, Böhlau Verlag, p. 365.

⁷⁵ Marian Zăloagă, *Biserica Evanghelică din România și agenda germanității din străinătate. O relectură a revistei culturale «Ostland»* (I, II), în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane <Gheorghe Șincai>”, XXIII/2020, pp. 5-54 și „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane <Gheorghe Șincai>”, XXIV/2021, pp. 122-165; S. E. Davis, „Pan-German or Pan-Saxon?...”, pp. 57, 62; Idem, „Maintaining a «German» Home ...”, pp. 387-388.

⁷⁶ *Ernst Haeckel über die Herkunft der Siebenbürger Sachsen*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, 1, 1, 1978, p. 51.

așa, acest lucru nu a făcut-o nefrecventabilă de către autori de diverse etnii și/sau cu alte convingeri ideologice.

Se cunoaște că prin diferite acțiuni menite să păstreze vie identitatea etnică, inclusiv prin organizarea unor festivități cu caracter de masă, antreprenorii etno-politici sași refugiați în Germania federală au căutat să își asigure monopolul asupra modului de a memoriza trecutul grupului săsesc, pe care clamau că îl reprezintă. În acest sens, în discursurile publice precum și în texte mai elaborate, trimise la tipar, ei au bătut monedă pe cei 800 de ani de istorie ardeleană înfățișată ca o îndelungată formă de reziliență a etnicilor sași într-un mediu est-european eminentemente volatil⁷⁷. Continuând o narațiune premergătoare radicalizării din anii 30-40, membrii *Landsmannschaften* reproduceau un discurs conform căruia săsimea era investită cu o misiune divină fiind, prin diferitele sale instituții, purtătoare a civilizației în răsăritul Europei. Lumea săsească se auto-reprezenta ca un bastion în fața primitivismului răsăritului, respectiv, a barbariei comunismului. Recunoaștem în aceste depoziții, idei de bază ale pan-germanismului cultural care, în mod clar, a fost reiterat și diseminat în mase de aceste organizații⁷⁸. Paradoxul este că textul laudativ prezentat cu ocazia premierii lui Alfred Csallner și, apoi, volumul editat apăreau într-un context în care liderii *Landsmannschaften* săsești se opuneau înțelegerii trecutului interbelic ca fiind echivalentă cu angajarea într-un act criminal, respingând cu obstinație o discuție cu privire la culpabilitatea individuală sau colectivă. Opțiunea pentru o atare linie argumentativă e depistabilă până în anii 1980, fapt ce sugerează un soi de enclavizare a politicilor memoriei operată, pe termen relativ lung, chiar și între granițele statului considerat patria mamă. Rezistența cea mai puternică se producea tocmai în decada optzecistă când se formulau remarci vitriolice la adresa unor cercetări istorice, deloc complezente, dedicate trecutului recent. Autorii cercetărilor cu adevărat profesioniste făceau clare referințe la trecutul pătat al multor membrii activi publicistic în cercurile *Landsmannschaften* / *Arbeitskreis*-ului⁷⁹. Reacția agresivă vis-a-vis de aceste publicații reflectă eșecul denazificării, dovedind că rețele

⁷⁷ Pierre de Tregomain, „Constructing Authenticity. Commemorative Strategy of the Transylvanian Saxons in West Germany's Early Years”, în *Enlarging European memory. Migration movements in historical perspective*, (ed.) Mareike König, Rainer Ohliger, Thorbecke, Ostfildern, 2006, p. 107.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 109.

⁷⁹ Mariana Hausleitner, „Lacune în istoriografie: asociațiile germanilor emigrați și național-socialismul la germanii din România”, în *Germanii din România. Migrație și patrimoniu cultural...*, pp. 184-195.

de autori cu convingeri de dreapta radicală au fost restabilite⁸⁰, precum și reticența liderilor acestor cercuri de a regândi și ajusta discursul identitar colectiv și prin apelul la acte de tipul *damnatio memoriae*. Admitem că era dificil să o facă, fiind ei înșiși împricinați din punct de vedere moral. Considerăm că prin publicarea unei părți a operei și prin premiera lui Csallner, grupurile acestea încercau să dea o replică la recentul curent critic adoptat de alți co-etnici. Intuim că scopul principal era că optica istorică împărțită de ei trebuia să rămână grila de lectură canonică, proiectul identitar săsesc confruntându-se, deja, cu suficiente provocări în România comunistă, dar și în variate contexte diasporice pentru a mai putea să fie reșapat, fără a se pierde din proprietățile sale aglutinante.

Receptarea lui Csallner în perioada postbelică nu s-a restrâns doar la un grup elitist ca acela din jurul a *Arbeitskreis*-ului. Publicarea în calendarul pentru anul 1986 a unui text cu accente de omilie, semnat de același om al bisericii evanghelice, este în măsură să susțină această aserțiune. Publicația anuală dedicată unui public mai vast și mai eterogen, din punct de vedere educațional, apărerea sub coordonarea lui Hans Phillipi, preot care se opunea deschis viziunii conform căreia săsimea se putea salva doar prin emigrarea în masă în Germania Federală, viziune susținută de către liderii din fruntea *Landsmannschaften*⁸¹. La propriu, textul era reproducerea unei predici a lui Alfred Csallner ținută în fața credincioșilor evanghelici din Ruja, în data de 3 iulie 1948. În cuprinsul acesteia, biserica și școala erau creditate, prin vocea asistentului parohial Csallner, a fi fost pilonii principali identitari ai comunității săsești. Pe lângă faptul că îl readucea pe Csallner în atenția unor grupuri mai mari de emigrați sași, la momentul publicării, această predică putea fi lecturată și ca expresia dărzeniei unui cleric - trecut și prin caznele internării sale de către autoritățile române după 23 August 1944 și confruntat cu vexațiuni din partea regimului comunist ateist-,⁸² de a rămâne în locurile străbune, alături de comunitatea sa etnică și de credință. În cuprinsul acestei perorații, despre care nu

⁸⁰ Acest eșec este demonstrat și de lucrări recente dedicate mediului german *mainstream*. Cf. Guy Turlamain, *Völkisch Writers and National Socialism A Study of Right-Wing Political Culture in Germany, 1890–1960*, Oxford, Bern, Peter Lang Verlag 2024, pp. 279-346.

⁸¹ J. Koranyi, *Migarting Memories....*, p. 91.

⁸² Trebuie precizat că 1944 a fost considerat *post factum*, la nivelul memoriei publice, ca un an dramatic și de turnură în ce privește soarta și definirea identității germanilor din România. Cf. Ottmar Trașcă, *Die Deutsche Volksgruppe in Rumänien und die Ereignisse vom 23. August 1944 im Spiegel eines unveröffentlichten Manuskripts*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, 34, 2, 2011, pp. 186-228; Michael Kroner, *Die Siebenbürger Sachsen in den Monaten nach dem 23 August 1944*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, 23, 2, 2000, pp.183-217.

putem preciza dacă e în original sau a fost reajustată ulterior de autor însuși, ori de către editorii calendarului, Csallner făcea un excurs istorizant care accentua asupra excepționalismului sășesc, sesizabil chiar în raport cu nivelul stării culturale și educaționale din *Heimat*-ul german post-Reformă⁸³. Remarca trebuie văzută și ca o formă hibridă de afirmare și totodată conservare a unei particularități grupale, utilizabilă în sensul evidențierii unui capital cultural capabil să preîntâmpine sau să combată inevitabile complexe de inferioritate experimentate de sașii ardeleni emigrați în Germania federală⁸⁴. Desigur, la momentul când a ținut predica alta trebuie să fi fost intenția pastorului luteran, însă, în contextul publicării sale în anii 80, în mediul diasporic sășesc din Germania Federală, audiența era cu totul alta, iar textul putea servi unor scopuri noi. Chiar dacă Csallner nu a mai activat ca preot pe teritoriul german, unde a emigrat după o serie de repetate interogatorii și procese intentate de autoritățile statului comunist român, textul este indicativ pentru intențiile editorilor de a-l înfățișa pe Csallner în postura de martir care a rezistat, cu tărie, în fața prigoanei comuniste. De remarcat că editorii nu operau presiuni de natură ideologică, reproducând textul în care se statua deschis că sașii au fost mereu adepții „*principiului Führerului*”⁸⁵. Este adevărat că conceptul era istoricizat și utilizat în contextul discuției despre eforturile de menținere a unui sistem școlar legat, în felurite moduri, de structurile bisericesti evanghelice. În orice caz, predica putea servi reabilitării autorului prin accentuarea conotațiilor pastorale ale activităților sale, iar textul contribuia, pe deplin, la celebrarea unei instituții ecleziastice care, pe parcursul secolelor, apăruse identitatea grupului sășesc asediată de catolicismul sprijinit de Habsburgi, de fenomenul maghiarizării din perioada dualismului, respectiv, de românizarea din anii interbelici desfășurată și după comunizarea statului român. Chiar dacă se adresa eminentemente diasporei - din ce în ce mai numeroase datorită valului crescut de

⁸³ Alfred Csallner, *Abschied von unserer Schule Predige am 3. Sonntag nach Trinitatis, 13. Juni 1948*, in Roseln, in „Jahrbuch siebenbürgisch-sächsischer Hauskalender”, Jg. 31. Herausgegeben von Hans Philippi, München, Selbstverlag des Hilfskomitees der Siebenbürgische Sachsen im Diakonische Werk der Evangelischen Kirche in Deutschland, 1986, p. 56.

⁸⁴ Despre acest aspect al complexului în situația confruntării cu varietăți ale germanității după emigrare, a se vedea studiile lui Remus Gabriel Anghel, Ovidiu Oltean, „Identități transnaționale și instituții ale minorităților etnice. Perspective din spațiul transnațional româno-german”, în *Germanii din România. Migrație și patrimoniu cultural...*, p. 57; Gwénola Sebaux, „Urmările emigrării – Despărțirea de unitatea culturală? Despre autopercepția diferită a etnicilor germani emigranți din România”, în *Germanii din România. Migrație și patrimoniu cultural după 1945*, p. 264.

⁸⁵ Alfred Csallner, *Abschied von unserer Schule Predige...*, p. 57.

emigrație înregistrat în anii 80 ai secolului XX - mesajul era că sașii trebuiau să reziste prin biserică și școală și să își perpetueze identitatea culturală, așa cum au făcut-o vreme de sute de ani, pe teritoriul ardelean.

Corelarea unor episoade din biografia personală cu diferite perioade de creație ale autorului, ne permit să intuim noua încărcătură semantică și politică pe care putea să o capete un material ca cel la care ne-am referit adineauri, publicat tardiv și nedestinat inițial lecturii. De asemenea, e necesară o lectură care să țină seama de postura actorilor ecleziastici, deoarece, în context postbelic aceștia au fost nevoiți să își redefească modul de relaționare cu enoriașii. Am precizat că, biserica căreia Csallner îi făcea auzită vocea, din postură semi-oficială, a căutat să-l salveze din fața prigoanei comuniste. Asemeni altor preoți cu simpatii sau convingeri naziste, rămași în România comunistă, Csallner a fost ascuns în diferite parohii mici, unde, se spera ca ochiul vigilent al Securității⁸⁶ să răzbată mai puțin. Chiar dacă în cazul său lucrurile nu au stat deloc așa, fiind anchetat de câteva ori, prin curajul său de a reproduce public o narațiune care susținea osmoza indisolubilă dintre biserică – școală, Csallner și-a făcut datoria față de comunitatea de credință și cea etnică săsească. În mod cert, prin publicarea tardivă, dar oportună, căci autorul predicii era deja emigrat în Vest, a unor texte de aceasta factură, Csallner era recuperat ca prototipul pastorului *Landeskirche*. Urmând un model inaugurat în epoci anterioare, în vremuri de mare restriște pentru instituțiile bisericești confruntate cu ateismul comunist, Csallner rămăsese un suporter al cauzei comunitare. Nu numai că nu emigrase, ci rămase alături de turma sa și continuase pe calea unui angajament social cât se poate de explicit⁸⁷, considerat cel puțin la fel de important, dacă nu superior ca pondere în comparație cu activitatea sacerdotală. Totodată, citită în contextul tipăririi sale, predica din 1948 era, în mod cert, adresată unui public săsesc emigrat în valuri prin răscumpărare⁸⁸, mult mai amplu și mai divers. În noul context, predica tipărită căpăta o nouă menire, aceea de a reaminti cititorilor, în condițiile în care învățământul de limba

⁸⁶ U.A. Wien, „Biserica Evanghelică C.A. Din România începând cu anul 1918”, p. 228.

⁸⁷ Idem, *Above the Abyss...*, p. 30.

⁸⁸ Remus Gabriel Anghel, Laura Gheorghiu, „Refugiați, vânduți, regretați. Migrația germanilor din România 1944-1993”, în *Un veac frământat...*, 2019, pp. 308-334; Claudiu Mihail Florian, „Originea unui proces istoric: „vânzarea-cumpărarea” de etnici germani din România. Un prim episod”, în *Un veac frământat...*, pp. 290-289; Anton Sterbling, „Dinamica specifică și auto-dinamica emigrării germanilor din România. Consecințele de lungă durată asupra identității colective și a moștenirii culturale”, în *Germanii din România. Migrație și patrimoniu cultural...*, pp. 269-294.

germană din România comunist-ateistă era în proces de disoluție⁸⁹, că în mod tradițional oamenii bisericii au fost cei dintâi educatori ai neamului. Prin reziliența și predicile sale, Csallner nu făcea decât să confirme acest model idealizat.

Nu în ultimul rând, vom lua în considerare vocea dedicată lui Csallner în lucrarea cu caracter bio-bibliografic de lungă tradiție și de referință pentru cercetătorii istoriei sașilor. Aceasta relua, în linii mari, același discurs din cele două texte elaborate de Ernst Wagner. Totuși, dedicatul Hermann A. Hienz ținea să contribuie cu detalii punctuale referitoare la cariera lui Csallner, insistând asupra angajamentului personal, atât prin viu grai cât și prin asidua activitate publicistică, în diseminarea propriilor crezuri și cercetări. Autorul vocii de lexicon îi urmărea, în detaliu, intervențiile din țară în cadrul reuniunilor diverselor societăți sau din Germania interbelică, unde, Csallner fusese „*invitat al Vereins für das Deutschtum im Ausland (VDA) al deutschen Auslandsinstitutes in Stuttgart (DAI), al Südostdeutschen Forschungsgemeinschaft și al Deutschen Gesellschaft für Rassenhygiene*”. Hienz sublinia că în toate materialele depistate, cu mare acribie, în mod consecvent, Csallner a propus publicului său cercetări și prezentări dedicate chestiunilor etnice (*Volkstumsfragen*).⁹⁰ Autorul vocii de lexicon accentua asupra ambiției lui Csallner de a realiza o „numărătoare personală” (*Selbstzählung*) plecând de la date, considerate mai de încredere, furnizate de *Landeskirche* și de asociații cu capital săsesc, atare întreprindere personală concretizându-se prin realizarea a 600000 de fișe personale. Așadar, Hienz reliefa angajamentului unui statistician dedicat care a elaborat o bază de date imensă, delegitimând, în acest fel, acuratețea și relevanța celei realizate de autoritățile statului român interbelic și postbelic. Ceea ce mai reținea Hienz era că această muncă, în serviciul grupului etnic din care provenea, a fost zădărnicită de radicali ca Andreas Schmidt precum și de schimbarea de regim din statul român care i-au dispersat, prin controale la domiciliu, această bază de date. Altfel spus, vocea de lexicon îl înfățișa pe Csallner ca o victimă a nazismului și a comunismului, care a încercat periodic să își reia această grandioasă și patriotică activitate, recuperabilă, la momentul realizării vocii, doar parțial și prin apelul la memoria personală. În orice caz, Hienz portretiza un personaj cu destin tragic dar venerabil, deoarece a trăit conform convingerilor sale, nu întâmplător, subliniindu-se că a fost tatăl a 8 copii din două

⁸⁹ A.-R. Kommer, „Identitatea sașilor transilvăneni sub presiunea regimului comunist în anii 80”, pp. 284-295.

⁹⁰ Hermann A. Hienz, „Csallner, (Carl) Alfred”, în *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen*, A-C, Band V, Köln, Böhlau Verlag, 1995, p. 419.

căsnicii⁹¹. În acest fel, Csallner, a chiar făcut ce zice popa, îndeplinit norma, calculată de el însuși, ca fiecare cuplu de sași să aibă 4 copii⁹², numai astfel putându-se menține sporul demografic al grupului din care provenea.

Putem afirma că sașii emigrați din România, mai ales cei care au făcut acest lucru între anii 1980-1990, constituie o altă comunitate de lectură și deopotrivă de memorie. Pentru membrii acesteia, acțiunile și scrierile lui Csallner au putut să fie promovate drept repere de conduită relevante, chiar și în context postbelic, deoarece păreau veritabile demonstrații de angajament și de sacrificiu personal în slujba intereselor neamului.

Activitatea și opera lui Csallner au mai fost menționate, respectiv, utilizate ca referințe și în lucrări de dată mai recentă care abordau tematici variate și o făceau în paradigme conforme discursului academic actual. Regăsim trimiteri la apariții publice personale și la lucrări ale autorului sas în studii ce analizează activitatea asociațiilor de femei de etnie săsească de la cumpăna dintre secolele XIX-XX⁹³, ori în cele dedicate asociaționismului din sectorul economic în care se distingeau forme ale naționalismului cultural⁹⁴. În asemenea cercetări, intenția autoarelor - preocupate în mod predilect de istoria sașilor- era să evidențieze dimensiunea etno-națională a măsurilor gândite de autor și să depisteze aspecte care, prin pomenirea lor, pot explica atractivitatea și aplicabilitatea ideilor propuse de Csallner în mediul cultural săsesc. Lucrările lui Csallner legate de stimularea reproducerii feminine, ori cele legate de forme de protejare a intereselor economice au fost alese să servească drept referințe bibliografice întemeiate, chiar dacă, autoarele studiilor pomenite conștientizau că aceste scrieri erau viciate de expresii ale unui tip de naționalism cu tente segregacioniste. În orice caz, cercetările de dată recentă la care ne referim, rețin intervențiile publice sau invocă scrierile lui Csallner cu precauție și strict în contextul construcției unui argument particular. În aceiași categorie de texte cu caracter academic, pe care o putem numi o comunitate a citatelor cu caracter argumentativ punctual, mai putem plasa și trimiterile la opera

⁹¹ *Ibidem*, pp. 420-421.

⁹² T. Georgescu, *The Eugenic Fortress. The Transylvanian Saxon Experiment in Interwar Romania*, pp. 91, 126, 128, 130, 137, 156 -157.

⁹³ Ingrid Schiel, *Frei – politisch – sozial Der Deutsch-Sächsische Frauenbund für Siebenbürgen 1921–1939*, Köln, Böhlau Verlag, pp. 220, 230, 231-233, 246, 250-251, 312, 318, 322.

⁹⁴ Stéphanie Danneberg, *Wirtschaftsnationalismus lokal Interaktion und Abgrenzung zwischen rumänischen und sächsischen Gewerbeorganisationen in den siebenbürgischen Zentren Hermannstadt und Kronstadt, 1868–1914*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, p. 124.

prelaturii - statistician depistate în lucrări academice ce tratează subiecte care depășesc interesul pentru istoria socială și/sau culturală a sașilor ardeleni. Putem constata, cu stupefacție, o recuperare a operei lui Csallner în sens chiar contrar demersului argumentativ al autorului. Poate cel mai evident transpare acest lucru din cercetarea dedicată abordărilor de tip *soft power* în relațiile diplomatice dintre statul german interbelic și statele successorale din răsăritul Europei. În lectura lui Stephen G. Gross, autor american specializat în istoria economică, studiile lui Csallner editate în volumul din 1989 ar susține importanța minorităților germane din răsăritul european în contextul manifestării unor transferuri culturale, de resurse și modele economice⁹⁵. În realitate, studiile cuprinse în volumul amintit erau expresia atenuată a tendinței autarhice a subgrupului săsesc, evidentă chiar în raport cu alte grupuri de germani din România Mare, și totodată, dovada clară a neîncrederii față de instituțiile acreditate ale statelor successorale. Atitudinea de neîncredere ori chiar de contestare, implicită din poziționarea și bineînțeles din opera lui Csallner, este confirmată de utilizarea drept referință a datelor statistice obținute prin intermediul unor proiecte personale sau a celor colectate prin mijloace tradiționale de tipul anuarelor statistice, materiale specifice practicilor instituției ecleziastice *Landeskirche*⁹⁶, instituție care a fost privită ca un veritabil *Staatersatz*⁹⁷.

Tot în această comunitate de lectură, aparent avizată și profesionistă, preocupată de constituirea unui argument științific prin intermediul citărilor, putem plasa și studiile semnate de colegi autori maghiari sau germani care au investigat fenomenul cercetării și instituționalizării științelor medicale din perioada interbelică. În publicațiile lor, autorii evidențiau apetitul autorilor de etnie maghiară din România interbelică pentru un discurs de tip etno-biologist. Opera lui Csallner era pasager menționată, tocmai pentru a puncta că orientări similare cu ale maghiarilor erau împărtășite și de elitele unor grupuri minoritare nemaghiare care aveau nostalgii imperiale și/sau afinități cu alte state successorale. Ei recuperau opera lui Csallner în termenii comparativismului practicat în manieră asimetrică, arătându-se că și cercurile medicale adoptaseră un discurs de tip *völkisch*. În subtext, cotirea înspre dreapta radicală era explicabilă prin aceea că aceste cercuri minoritare

⁹⁵ Stephen G. Gross, *Export Empire: German Soft Power in Southeastern Europe, 1890–1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, p. 96.

⁹⁶ Dr. Ernst Wagner, „Vorwort“, in Alfred Csallner, *Zur wirtschaftlichen und sozialen Lage der Siebenbürger Sachsen 1910–1950*, Köln, Böhlau Verlag, 1989, p. X.

⁹⁷ U.A. Wien, *Above the Abyss*, pp. 12., 303; Marius Turda, *Modernism and Eugenics*, London, Palgrave Macmillan, 2010, p. 109; T. Georgescu, *Eugenic fortress...* 2016, p. 121.

reuneau oameni determinați să ofere expertiză paralelă și de altă filiație intelectuală față de cea produsă de instituțiile oficiale ale statelor post-imperiale⁹⁸. În acest sens, acțiunile precum și scrierile acestor grupuri de experți aparținând grupurilor etnice minoritare - influente anterior datorită asocierii cu cultura dominantă din punct de vedere politic-, par, disculpabile ca urmare a simplei identificări a lor în mai multe medii etnice mobilizate de elanul „reînnoirii”.

Am lăsat la final o comunitate de lectură aparte care poate fi privită ca instanța cea mai puțin conciliatoare cu privire la recuperarea activității și operei lui Alfred Csallner. După cum am precizat anterior, pași înspre o analiză critică a trecutului nazist al elitei săsești interbelice au fost făcuți deja din anii '80 ai secolului XX, în lucrări semnate de istorici de profesie și scriitori independenți de cercurile *Landmannschaften* precum Mariana Hausleitner, Johann Böhm, Axel Azzola, William Totok, Klaus Popa. Ultimul pomenit a întreprins o amplă cercetare prosopografică în care a schițat biografia multor simpatizanți ai nazismului, desigur, fără a-l scăpa din vedere pe Alfred Csallner⁹⁹, iar Johann Böhm s-a duelat chiar în paginile *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* cu

⁹⁸ Cf. Zsuzsa Bokor, „*Separation is Required in Our Special Situation*”: *Minority Public Health Programs in Interwar Transylvania*, în „Hungarian Historical Review”, 12, 3 2023, pp. 395–432; Robert Offner & Hansgeorg von Killyen, *Siebenbürgisch-sächsische Ärzte und der Nationalsozialismus – Transylvanian-Saxon Physicians and the National Socialism*, în „Orvostörténeti Közlemények Communicationes de Historia Artis Medicinae”, No.1-4, Vol. LXIX, Budapest, 2018, pp. 242-245.

⁹⁹ Klaus Popa realiza un portret în care îl recupera pe sasul bistrițean care ne interesează din perspectiva aspirațiilor de a-și disemina ideile în spațiul public din România și din Germania. Popa puncta că Csallner a pornit de la cercetarea cazurilor micro-regionale extinzând cercetarea la întreaga säsime. Popa indică filiația intelectuală din colaborările cu Heinrich Siegmund, dar subliniază și ruptura intervenită odată cu lucrul independent, ceea ce indică o auto-radicalizare manifestă și prin orientarea către o audiență externă și solicitarea unui suport din partea asociațiilor pangermaniste din Germania. În final, Popa arăta că între forurile germane nu exista un consens în privința modului în care îi puteau utiliza expertiza. Un document microfilmă, introdus în circuitul științific de Popa, releva că biroul DAI din Berlin îi respingea lui Csallner participarea în conducerea Grupului Etnic German, în vreme ce VoMi îi dorea colaborarea, în principal, în chestiunea preluării registrelor parohiale percepute ca bază de date fundamentală în elaborarea de politici cu privire la populație. Cf. „Csallner Alfred (1885-1992)”, în Klaus Popa, *Völkisches Handbuch Südosteuropa*, Letzte Fassung: 29.05.2015 la https://www.academia.edu/30762259/Bio_bibliografisches_Handbuch_deutscher_Volkgruppen_Südosteuropa_Buchstabe_C [ultima accesare 17.11.2024]. Aceasta e, într-o bună măsură, parte a intereselor sale de cercetare dedicate perioadei și exact membrilor *Landmannschaften*. Cf. Klaus Popa, *Akten um die deutsche Volksgruppe in Rumänien 1937 - 1945: eine Auswahl*, Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag, 2005; Klaus Popa, Johann Böhm, *Vom NS-Volkstum- zum Vertriebenenfunktionär. Die Gründungsmitglieder des Südostdeutschen Kulturwerks München und der Landmannschaften der Deutschen aus Rumänien, Ungarn und Jugoslawien*, Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag, 2014.

detractorii operei sale¹⁰⁰. În cele din urmă, acest grup preocupat de subiectul ororilor nazismului și comunismului, au publicat o revistă *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, de curând rebotezată *Die Halbjahresschrift für Geschichte und Zeitgeschehen in Zentral- und Südosteuropa* care se află, din 2017-2018, sub tutela Institutului pentru cultura germană și istoria sud-estului Europei de pe lângă Universitatea Ludwig-Maximilians din München. Putem afirma că autorii nominalizați au pregătit calea înspre o lectură, câtuși de echidistantă, a activității și operei lui Alfred Csallner.

O lectură sistematică și, trebuie admis, reprobatoare la adresa activității publice și, mai ales, a operei lui Csallner a fost efectuată în cercuri din afara mediului săsesc și chiar a celui german. Istoricul Tudor Georgescu a fost, de departe, autorul care a acordat un interes deosebit acestui reprezentant de frunte al mișcării eugeniste săsești. Demersul său se înscrie intereselor de cercetare inițiate la Oxford Brookes University de Roger David Griffin, autor al unor cercetări dedicate originilor politico-culturale ale nazismului. În ultimele decade, la Oxford Brookes cercetarea mișcării eugeniste și a rasismului științific au fost teme privilegiate, Marius Turda fiind unul dintre autorii cei mai prolifici care s-au aplecat asupra temei. În unele dintre lucrările sale, el pomenește printre numeroși alți eugeniști central-est europeni de diferite etnii și pe Alfred Csallner¹⁰¹, însă, trebuie recunoscut, o face pe urmele cercetărilor minuțioase ale lui Tudor Georgescu. În atmosfera din interiorul Centre for Medical Humanities, Tudor Georgescu a putut să își desfășoare studiile de doctorat, iar în lucrările publicate Alfred Csallner a fost unul dintre subiecții principali ai cercetării. Printr-o analiză minuțioasă, care mereu schimbă filtrele glisând între niveluri macro-, mezo- și micro-, Georgescu reușea să evidențieze filiațiile intelectuale ale operei lui Csallner, să illustreze emanciparea parțială față de structurile și paradigmele eclesiastice și să reflecteze asupra diseminării și receptării imediate a gândirii sale în funcție de transformările și provocările înregistrate în lumea săsească prinsă între România interbelică și Germania Weimar-iană și apoi cea nazistă.

Poate unul dintre cele mai ilustrative pasaje din studiile sale dedicate lui Csallner, poreclit entuziastul copiilor (*Kinderfrohe*) deoarece, în bună parte, agenda sa pornea de la planificarea

¹⁰⁰ Cf. Johann Böhm, *Eine Antwort auf K. M. Reinert's. Bemerkungen zu Johann Böhm: Das Nationalsozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1936-1944*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, 10, 2, 1987, pp. 180-183.

¹⁰¹ Marius Turda, *Modernism and Eugenics*, London, Palgrave Macmillan, 2010, p. 87.

reproducerii și educarea sașilor să evite contaminarea etnică prin mariaje de tip mixt¹⁰², este următorul: „oricât de scurtă ar fi fost cariera sa, [Csallner] a generat un torent de publicații, a înființat și a condus mai multe organizații eugenice și a apelat chiar și la redactarea unor poezii și piese de teatru, în demersul său de a avertiza mediul politic săsesesc de amenințarea existențială cu care se confrunta. Totodată, ținând cont că Csallner a fost mereu un preot – care a crezut cu ferveare în datoria clerului de a-și ghida și modela turma - el a dedicat, de asemenea, o parte semnificativă a timpului său făcând lobby pe lângă Biserica Protestantă, solicitând acesteia să adopte măsurile de igienă rasială despre care credea că ar putea inversa iminenta prăbușire eugenică și ar deschide o nouă perioadă de regenerare națională”¹⁰³.

Detășarea și lipsa de menajamente pe care și-o permitea cercetătorul pomenit în lucrările sale erau rezultatul efectului conjugat al mai multor factori. Neapartenența lui Georgescu la grupul etnic pe care îl reprezenta Csallner trebuie să fi fost hotărâtoare, cântărind, cel puțin la fel de greu, ca și educația sa în mediul münchenez și apoi în cel anglo-saxon. Lipsa presiunii, a riscului de a fi atacat de către răzleții supraviețuitori sași din perioada interbelică, chiar un evident ascendent intelectual – manifest prin opțiunea de a inspecta tema studiată într-o cheie comparativistă, în acord cu cele mai recente paradigme de cercetare-, i-au permis lui Georgescu să îl eticheteze nestingherit pe preotul statistician Alfred Csallner drept un exponent al rasismului. O făcea cu argumente dificil de contestat, sesizabile atunci când îi reconstruia acțiunile pe scena politică. Georgescu afirma: „respingând Biserica ca o cale pentru implementarea unor politici demografice adecvate, Csallner a continuat să susțină «mișcarea de auto-ajutorare» [...] [și a] stabilit pentru activitatea noului său „Birou rasial” obiective mai realiste, gândite pe termen scurt, cum ar fi organizarea unor serii de conferințe și proliferarea cunoștințelor de igienă rasială”. Astfel, Georgescu îl prezenta pe Csallner ca un pe un contestatar/nemulțumit și un dezertor din rândurile instituției eclesiastice, care prin efortul de a păstra o poziție moderată, părea să zădărnicească implementarea unor politici conforme crezurilor exprimate și estimate statistic de bistrițean. Georgescu își ghidează cititorii pentru a înțelege cum fascinația spre statistică, a unui om al

¹⁰² Tudor Georgescu, „The Eugenic Fortress. Alfred Csallner and the Saxon Eugenic Discourse in Interwar Romania”, în *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945*, (ed.) Christian Promitzer, Sevasti Trubeta, Marius Turda, Budapest & New York, Central European University Press, 2011, p. 359.

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 356-357.

bisericii cum a fost Alfred Csallner, l-a condus înspre eugenie și, în final, l-au transformat într-un exponent al fascismului¹⁰⁴.

Tot cu argumente Georgescu arăta, implicit, că modul de lucru - prin coparticiparea parțială a preoților parohi în colectarea datelor utilizate în cercetarea statistică - ¹⁰⁵ indică faptul că Csallner producea cunoaștere pentru o comunitate de lectură clericală animată de îngrijorări și convingeri similare, chiar dacă membrii săi nu puteau urmări sau articula asupra problemelor atât de detaliat cum o făcea autorul bistrițean. De asemenea, așa cum am precizat, interesul pentru soluții economice autarhice care să scoată elemente etnice străine (*volksfremde Dienstboten*) de pe piața muncii¹⁰⁶ trebuiau înțelese tot ca manifestări ale unui tip de rasism schițat, în perioada premergătoare primei conflagrații mondiale. În mod repetat, Georgescu sugerează că Csallner era convins că abordarea sa cu privire la chestiunea „*igienei rasiale, avea merite în sensul salvării rasiale, [fiind convins de] compatibilitatea sa cu moralitatea creștină [fapt ce sublinia] misiunea sa divină*”¹⁰⁷.

În istoriografia recentă, există voci distincte care nu împărtășesc optica conform căreia Csallner ar fi fost un perpetuu om al bisericii. Florian Kühner-Wielach considera că, odată cu 1936, când el devenea conducătorul *Landesarbeitsstelle für Statistik, Bevölkerungspolitik und Sippenwesen im Deutschen Volksrat für Rumänien*, activitatea sa de preot se încheia¹⁰⁸. Observația este validă în sens formal, însă, trebuie recunoscut că interesul lui Csallner asupra captării atenției și câștigării colaborării elitelor clericale parohiale, ca factori de multiplicare al unui mesaj ca acela rasial, nu s-a oprit vreodată. Paradigma de lectură propusă de Georgescu pare mai fezabilă, în sensul necesității înțelegerii operei și activității lui Csallner ca intrinsec legate de biserică și de resursele sale de informație și de influențare. Atare punct de vedere transpare din analiza mai amplă dedicată modului de funcționare a structurii instituționale pe care bistrițeanul ajunsese să o conducă. Conform lui Georgescu „o altă secțiune a [*Das Landesamt für Statistik und Sippenwesen der Deutschen Volksgemeinschaft in Rumänien*], condusă de părintele Gustav Arz, a fost dedicată studiului „Registrelor parohiale” [*Kirchenbücher*]. Inspirat de o vizită la *Kirchenstelle Alt-Berlin*, episcopul Glondys consimțind la înfăptuirea planului său, s-a demarat o muncă anevoioasă de catalogare a tuturor registrelor parohiale care a fost vitală pentru realizarea

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 351.

¹⁰⁵ T. Georgescu, *The Eugenic Fortress. The Transylvanian Saxon Experiment in Interwar Romania*, p. 115.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 116.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 124.

¹⁰⁸ Florian Kühner-Wielach, „Kultur und Werte, Blut und Boden ...”, p. 78.

ambiiiei lui Csallner de a compila studii genealogice [...] ale tuturor așezărilor săsești. Mai presus de atât, Csallner spera că această [întreprindere] va servi și la revitalizarea Volkskörperforschung [cercetarea organismului național]¹⁰⁹. Lectura minuțioasă a acțiunilor și scrierilor lui Csallner, așa cum a fost făcută de Georgescu este grăitoare pentru intenția cercetătorului de la Oxford Brookes de a-și convinge publicul său despre internalizarea ideilor rasiste în rândul unor clerici din Biserica Evanghelică din Ardeal.

În prezent, impactul cercetărilor lui Georgescu poate fi facil măsurat prin consultarea platformelor scientometrice. În mod sigur, ecoul scrierilor semnate de Gergescu este egal, dacă nu chiar superior, lucrărilor realizate și destinate comunităților de lectură precedente. În ce măsură acesta contribuie la păstrarea memoriei culturale publice a sașilor rămâne discutabil, de vreme ce lucrările și prelegerile lui Georgescu s-au adresat unui public avizat, trans-continental și vorbitor și al altor limbi decât cea germană. Prin abordarea sa Georgescu transcende parohialismul studiilor săsești, încurajând gândirea critică care, în mod firesc, pune - la fel ca și textul de față-, sub semnul întrebării demersurile agreeate de către antreprenori etno-culturali cu origini săsești. Putem afirma că grație interesului asupra istoriei culturale a mișcării eugeniste, școala de la Oxford Brookes a adus opera lui Alfred Csallner în atenția lumii academice internaționale, un fapt neanticipat de autor însuși sau de către defensorii/promotorii săi din *Landsmannschaften* și/sau de la *Arbeitskreis*.

Observații finale

Studiile recente dedicate personalității și operei lui Alfred Csallner au relevat că oameni ai bisericii săsești din perioada interbelică, activi întâi în medii clericale și ulterior în structuri ce imitau instituții din statul nazist, se pot înscrie într-una dintre varietățile fascismului, și anume, în cea a fascismului clerical. După cum au demonstrat numeroase lucrări acest fenomen a fost întâlnit în rândul clericilor catolici, ortodocși și protestanți, cercetătorii temei privindu-l ca un derivat al premergătorului naționalism clerical¹¹⁰. Cercetarea bio-bibliografiei unor personaje cuprinse în acest curent nu a putut să nu fie politizată, întrucât radiografierea acestor destine individuale putea releva compromisuri și/sau

¹⁰⁹ T. Georgescu, „The Eugenic Fortress. Alfred Csallner and the Saxon Eugenic...”, pp. 372.

¹¹⁰ John Pollard, „Clerical Fascism”: Context, Overview and Conclusion, in „Totalitarian Movements and Political Religions”, Vol. 8, No. 2, 2007, pp. 434-446.

complicități ce puteau aduce atingere memoriei colective a unor grupuri minoritare și/sau majoritare.

După cum am putut observa, punctele de vedere despre activitatea și opera lui Alfred Csallner depind de comunitățile de lectură anticipate de autori și pot glisa pe o plajă destul de vastă, în funcție de interesele reabilitatorului, cercetătorului și/sau eventual al lectorului, mai mult sau mai puțin avizat. Astfel se explică cum prelatul și eugenistul Csallner a putut să fie portretizat ca un gardian al etniei și al comunității de credință evanghelice din Ardeal, ca un exponent al timpului și generației sale atrase - mai mult sau mai puțin frivol- de ideologiile drepte radicale, ori ca un personaj reprobabil a cărui memorie nu trebuie să fie reabilitată, ci cercetată strict în manieră critică. Totuși, trebuie afirmat că, pe tot parcursul vieții, Csallner s-a identificat cu ideile pe care le-a împărtășit comunităților sale de lectură - preferabil săsești și germane - existente în momentele publicării variatelor sale texte cu pretenții științifice. Faptul că a fost dedicat crezurilor sale e demonstrat de modul de viață - fiind părinte a opt copii din două căsătorii, îndeplinind astfel cota estimată ca soluție matematică optimă pentru supraviețuirea comunității săsești - și de propriul angajament public conceput să disemineze setul său de idei care avea un latent, dar cert, caracter polarizant.

Varietatea de posibilități de lectură prezentate în rândurile anterioare ne permit să afirmăm că numai atunci când o personalitate și opera sa sunt dispensate de povara unei misiuni atribuite de o comunitate de lectură indigenă care se exprimă într-o cheie, de regulă defensivă prin tonurile apologetice adoptate, se pot face pași în direcția deprovincializării cercetării unui subiect istoric. Grație varietății modalităților de lectură, un personaj aparent minor și periferic și opera sa pot deveni pretexte de cercetare a receptării imediate sau a decantărilor ulterioare ale unor curente de gândire. Totodată, prin deprovincializarea cercetării biografiei și operei preotului evanghelic sas cu veleități de statistician Alfred Csallner putem să discernem, în manieră ceva mai imparțială, asupra factorilor care au generat nașterea și perpetuarea, fie și în formă ajustată/camuflată, a unor idei care au jucat un rol semnificativ în fluidul proces de auto-definire al unei colectivități ca cea săsească.